

A tocar dels 25 anys dels acords del 1979

EL TEMPS

Està a punt de complir-se el quart de segle dels acords concordataris entre el Govern de l'estat espanyol, presidit per Adolfo Suárez, i el Vaticà. Se signaren el 3 de gener del 1979.

El dia 3 de gener del 1979 se signaren els quatre acords concordataris entre la Santa Seu i el Govern de l'estat espanyol, presidit per Adolfo Suárez, que materialitzaven la disposició de l'article 16, paràgraf 3, de la Constitució: "Cap confessió no tindrà

caràcter estatal. Els poders públics tindran en compte les creences religioses de la societat espanyola i mantindran les conseqüents relacions de cooperació amb l'Església catòlica i les altres confessions." En la seva base hi havia l'acord "entre la Santa Seu i l'estat espanyol", signat el 28 de juliol del 1976 i, lògicament, la Constitució, que, aprovada el 31 d'octubre del 1978, proclamada el 6 de desembre, havia entrat en vigor el 29 de desembre del mateix any. El concordat del 1953 havia quedat fora de combat en el seu contingut davant del text constitucional i calia trobar-hi una sortida, atesa la seva categoria jurídica de pacte internacional, que, segons la majoria de juristes, s'havia de conservar en les parts que no haguessin esdevingut anticonstitucionals. L'1 de març del 1979 van tenir lloc les eleccions i es va formar el tercer govern Suárez. Els acords van quedar situats entre l'aprovació de la Constitució i les primeres eleccions; caldrà, doncs, treure conseqüències d'aquesta situació cronològica.

La crisi de les relacions Església-estat. Destaquem alguns dels aspectes de les relacions entre Església i estat (per a més informació, vegeu les pàgines 66-69), per saber valorar els acords.

El discurs del general Franco a Garabit (el 29 maig del 1962), a les vigílies del Concili Vaticà II (l'11 d'octubre), havia estat una dura diatriba contra l'oberturisme de l'Església catòlica i va marcar les actituds que el règim franquista mantingué en aquesta darrera etapa, a mesura que el Concili Vaticà II (1962-1965) feia públics els seus documents, sobretot la *Constitució pastoral sobre l'Església en el món* i el decret sobre la llibertat religiosa. Ambdós posaven en quarantena l'afirmació franquista que el règim era la millor plasmació política del cristianisme, a la qual havia correspost la Santa Seu en atorgar els nombrosos privilegis concordataris.

Les afirmacions conciliars enfortien els moviments clandestins més progressistes, i dins del clergat, els sectors de preveres dedicats als moviments es-

pecialitzats en el món obrer i en els barris de les ciutats que anaven absorbint el fort corrent immigratori del moment.

L'empara que les parròquies donaven a la clandestinitat inquietava el règim, que per les concessions del concordat no podia actuar amb tota la contundència que hagués volgut; per això algun autor ha anomenat aquesta posició com la “*traición del clero*”, tal com ho entenia el mateix almirall Carrero Blanco.

El Concili havia establert que el privilegi de presentació de bisbes no fos concedit més i pregava a les autoritats dels estats que el tenien atorgat que hi renunciessin. Entre ells hi havia Espanya des del concordat del 1953, que va assumir els concordats anteriors (de 1753 i de 1851) i el conveni de 1940. Pau VI va adreçar-se a Franco per demanar-li la renúncia, però va obtenir-ne la negativa més absoluta, ja que el privilegi, segons deia la resposta del general, era “del poble espanyol”, i ell no podia renunciar-hi; en tot cas, calia revisar íntegrament el concordat. La raó de la proposta era ben senzilla: el règim volia suprimir tot allò que havia donat a l'Església, confiant en el seu suport indiscutible i que se li havia girat del revés (amb les cartes del 29 d'abril i del 12 de juny del 1968). Dos mesos més tard d'aquesta negativa, el Govern va crear la presó “concordatària” de Zamora, destinada inicialment als capellans bascos implicats en la lluita nacionalista. Per allí van passar prop d'un centenar de capellans, alguns dels quals, diverses vegades.

Malgrat tot, començaren els primers contactes per revisar el concordat del 1953 entre el cardenal Casaroli i el ministre López Rodó, home de confiança de Carrero Blanco que el 20 de juliol del 1973 va fer pública aquesta iniciativa governamental. Però, realment, ningú no en tenia gaires ganes. el problema era greu: els sectors més ultres del règim vinculats a sectors integristes clericals (*Hermandad Sacerdotal de San Antonio María Claret*) per un costat, i els diversos grups de militants cristians que tenien el suport dels capellans joves per l'altra, significaven els dos extrems d'un arc prou complex, que feia imprevisibles les reaccions i les complicacions

que podien crear-se per una banda o altra segons fos el resultat final de la revisió. Enrique y Tarancón, a les seves *Conversaciones*, fa moltes referències a aquest tema, que finalment va quedar al ralenti tant per l'assassinat del cap de Govern com per la inestabilitat del Govern del seu successor, Carlos Arias Navarro.

El context dels acords. Un cop mort el general Franco, quedava pendent com a prioritària l'esmentada petició feta per Pau VI sobre la renúncia al dret concordatari de la presentació de bisbes. El nou cap d'estat, Joan Carles I, s'hi va mostrar d'acord, i Marcelino Oreja Aguirre, ministre d'Afers Estrangers, va firmar al Vaticà l'acord del 28 de juliol del 1976. Aquesta va ser la primera decisió important del govern d'Adolfo Suárez, tot just iniciada la seva tasca, després de la dimissió del govern d'Arias Navarro (l'1 de juliol). Els temes acordats van ser dos: l'exclusiva competència de la Santa Seu en el nomenament de bisbes —es mantenia la terna per l'ordinari del vicariat castrense— i la supressió del privilegi de fur pels clergues, als quals es reconeixia el dret al silenci per raons ministerials i que els delictes contra lleis eclesiàstiques fossin jutjats segons el dret canònic. En les consideracions prèvies, ambdues parts es comprometien a estudiar els diversos temes per concloure en la signatura d'acords que substituïssin el concordat.

Aquest va ser, doncs, el punt d'arrancada de la revisió global, que no va acabar fins dos anys i mig més tard, i que, de fet, van ser els dos anys de la transició més pura. Val la pena, per tant, seguir les dues línies de fets que s'entrecruen i dels quals resulten, finalment, els acords: en la primera línia cal citar l'aprovació de la llei de reforma política (de 20 de novembre de 1976) i referèndum sobre aquesta mateixa llei (de 15 de desembre de 1976); el viatge de Joan Carles I a Roma (el febrer del 1977); la legalització del PCE el Dissabte Sant (1977); la creació d'UCD (el 3 de maig de 1977) i les primeres eleccions amb victòria d'aquest partit (el 12 de juny de 1977); la constitució de les Corts —Con-

Monsenyor Agostino Casaroli, secretari del Consell per a Afers Públics de l'Església, s'entrevista amb Laureano López Rodó, ministre d'Afers Estrangers, al novembre de 1973. Volia reprendre les negociacions per acordar un nou concordat.

Quan [el PSOE] va accedir al Govern, caducaven els tres anys de transició en el plantejament de l'acord econòmic, però de cap manera [Felipe González] volia aparèixer com a menjacapellans, com s'havia esgrimit en la campanya electoral que li donà la victòria, per tant, quedaren igual. [...]
Cal no oblidar, al mateix temps, que Pau VI havia mort l'agost de 1978 i que el papa ja era Joan Pau II, més afí al concepte d'“Església com a societat perfecta” —com havia defensat a la comissió teològica prèvia al Concili

EIT / EITIMPS

A dalt, Adolfo Suárez, president del Govern espanyol, al gener de l'any 1981, a l'eixida d'una entrevista amb el rei Joan Carles.

A sota, el valencià Vicente Enrique i Tarancón, de clar signe conciliar i artífex de l'obertura de l'Església, el dia 1 de febrer de 1969, quan va ser nomenat primat i cardenal de Toledo.

grés i Senat— (el 13 de juliol de 1977); l'aprovació de la Constitució (el 31 d'octubre del 1978); el referèndum (el 6 de desembre del 1978), i les eleccions per a la primera legislatura constitucional (1 de març de 1979). En aquesta sèrie de fets també tenen un lloc destacat els pactes de la Moncloa (del 25 d'octubre del 1977), amb els quals s'iniciava una política de consens per fer possible la transició, sacsejada per la matança d'Atocha a l'inici de l'any —que, sens dubte, indicava prou clarament el grau de tensió social i polític d'aquells moments.

En l'altra línia cal situar-hi els nostàlgics de l'anterior règim que s'adonaven que les coses canviaven a un ritme accelerat, que demostrava la inconsistència del "atado y bien atado". Cap al mes d'abril del 1977 van començar a moure's grups entre els militars descontents del camí que s'emprèn, que es plasmaran en el 23-F (1981). Aquesta tensió es dona també en l'àmbit eclesial, i ja s'havia manifestat, anteriorment, a l'Assemblea Conjunta de Obispos y Sacerdotes (1971) pel tema de la Guerra Civil i també per les qüestions concordatàries. Prop d'un 25% del clergat continua pensant que la línia concordatària era la que calia mantenir i la que garantiria millor l'acció de l'Església també a la nova societat postfranquista. Es reproduïa la pugna conciliar sobre definir l'Església com a societat perfecta o definir-la com a poble de Déu. Aquesta darrera feia pensar en democràcia, per tant, es considerava perillosa i contrària a la tradició eclesial accentuada amb la definició del primat romà (1870), i tenia com a símbol ideològic el *Syllabus* de Pius IX (1864). Per a aquesta concepció de societat perfecta que pacta amb una altra societat perfecta —l'estat espanyol—, era més adient la signatura d'un concordat. Moviments polítics com Fuerza Nueva tenien la seves relacions amb moviments integristes clericals com la Hermandad Sacerdotal; per fer-se'n una idea, només cal seguir les pàgines de la revista *Iglesia-Mundo*, subvencionada per la presidència del Govern. El front comú era anar contra la democràcia política i el progressisme religiós; l'anella que va

agermanar-los va ser, en bona part, el reconeixement del PCE: els contraris a Espanya i l'enemic a batre en la *cruçada* del 1936. Era incompreensible demanar perdó i buscar la reconciliació.

Els acords són fruit, doncs, d'aquest context. Antonio Rouco, cardenal arquebisbe de Madrid, ha escrit que "*importaba en aquella coyuntura histórica mostrar ánimo de reconciliación y de consenso social hasta el límite de las propias posibilidades. Esta actitud conciliadora parece que no resultó suficiente*".

Els acords concordataris i els pactes de la Moncloa són, en aquesta perspectiva, fruit d'una mateixa necessitat, i de fet estan afectats d'una mateixa urgència, dues actituds variables que, de vegades, fan envellir prematurament els pactes signats. En vint-i-cinc anys les societats canvien força i són les institucions democràtiques les encarregades d'adequar-les, al llarg del temps, a les noves realitats. L'anquilosament, determinat per l'adhesió aferrissada a ideologies que no canvien, fa grinyolar aquest tipus de pactes, i, sens dubte, en els problemes socials sempre provoca malestar i, moltes vegades, posa en marxa la dinàmica acció-reacció.

Els continguts bàsics dels quatre acords. Dels quatre acords signats, el que feia referència a l'"assistència religiosa als catòlics en les forces armades i al servei militar dels clergues i religiosos" ha decaigut completament en aquesta segona part, sobretot perquè l'exèrcit ha esdevingut professional.

En l'acord "jurídic" es reconeixia a l'Església catòlica la plena llibertat d'actuació, no sols en l'acció estrictament pastoral sinó també en "activitats de caràcter benèfic i assistencial", així com la "personalitat jurídica civil" de la Conferència Episcopal Espanyola, que el règim franquista no havia volgut reconèixer mai. Es reconeixien la inviolabilitat dels llocs de culte, així com els efectes civils del matrimoni canònic i la capacitat dels tribunals eclesialstics sobre la nul·litat, previ reconeixement d'aquesta "dictada pel tribunal civil competent".

Al cap de vint-i-cinc anys de la signatura, els acords que no han acabat encara de trobar el seu acompliment són els que fan referència a “ensenyament i assumptes culturals” i a economia. En els dos àmbits es nota el clima d'urgència que abans esmentàvem. En l'econòmic, es diu que “*el Estado no puede ni desconocer ni prolongar indefinidamente obligaciones jurídicas contraídas en el pasado*”, és a dir, no pot desconèixer ni prolongar el pressupost de culte i clerecia, i d'altra banda, s'afirma també que cal adequar el suport econòmic al nou estil de relació, determinat per la Constitució. Ara bé, en el paràgraf 5 de l'article 2, l'Església assumia “*el propósito de lograr por sí misma los recursos suficientes para la atención a sus necesidades*”, i a partir d'aquest moment ja podia pactar fórmules noves. El compromís que assumia l'estat era garantir durant els tres exercicis següents –1980, 1981, 1982– que l'Església rebés una quantitat “similar” a la que rebia fins aleshores, tot i aplicar progressivament el malanomenat “impost religiós” (la creueta a la declaració de renda, per entendre'ns), per tant, minorant la quantitat rebuda a través dels pressupostos generals de l'estat. A hores d'ara, continua sense fer-se fort el procés d'autofinançament de l'Església. Encara és més, en algunes diòcesis com Barcelona s'ha anat enrere i es continua dependent dels pressupostos generals de l'estat perquè el sistema de la “creueta” també és controvertit. A part d'aquest aspecte, l'acord marcava les exempcions que es concedien i que són semblants a les que la legislació ha desenvolupat en les lleis de mecenatge i de les entitats sense ànim de lucre.

En el camp en què la pugna per mantenir l'estatut anterior va ser més forta va ser, com era d'esperar –així ha estat des del segle XIX–, el de l'ensenyament, un àmbit molt complex per la seva mateixa estructura, ja que la diferència entre l'educació bàsica i el món universitari és considerable. Evidentment, es reconeixia a l'Església el dret a fundar universitats i facultats, i lògicament també es reconeixien les ja existents en el temps de la firma del

concordat (la Universitat de Comillas, Deusto o Salamanca), però no es va aconseguir, al mateix temps, que aquest reconeixement també es donés a les facultats no vinculades a universitats i creades en els anys seixanta (com les de Catalunya; el nord d'Espanya, amb dues seus a Burgos i Vitòria; València, també amb dues seus; la diocesana, i la dels dominics). Aquestes dificultats –que vaig viure en primera persona com a degà de la Facultat de Teologia de Barcelona (Sant Pacià, segons la nomenclatura d'aleshores)– no van venir precisament dels negociadors estatals. El resultat és que encara a hores d'ara els alumnes d'aquestes tres institucions tenen problemes greus a l'hora de gestionar beques i altres ajuts, malgrat les afirmacions del president de la Conferència Episcopal. El problema greu que va esclatar just després de la signatura de l'acord i que, a l'inici d'aquest curs 2003-2004 es torna a plantejar amb virulència, va ser el tractament acadèmic de l'ensenyament de la religió catòlica. Aquesta matèria és qualificada de “*equiparable a las demás disciplinas fundamentales*”, però “*no tendrá carácter obligatorio para los alumnos*” (article 2) i “*nadie estará obligado a impartir enseñanza religiosa*” (article 3). Si a això s'afegeix la qüestió de la retribució d'aquest professorat extra, amb contracte pendent de la qualificació moral que vulgui donar-se al professor, pendent de la inscripció voluntària, s'aconsegueix la quadratura del cercle, que es durà –com ja ha s'ha fet tantes vegades– al Tribunal Constitucional. I així serà fins que algú decideixi portar la qüestió a alguna instància superior per aclarir definitivament si la precarietat laboral d'aquest professorat respecta els drets humans, ja que, sens dubte, la doctrina social de l'Església no la compleix.

Vint-i-cinc anys. Tal com ha escrit Juan María Laboa, “*tras una negociación complicada, que tuvo sus momentos de gran tirantez, con el consenso de los cuatro partidos (UCD, PSOE, PCE, AP) se firmaron los Acuerdos*” (vegeu les pàgines 62-65), i segons he citat anteriorment (que “els acords van ser fruit

d'urgència i necessitat”), en aquest context, doncs, el govern Suárez començava a tenir dificultats en el conglomerat de tendències que formaven UCD. Sens falta, li calia un enfortiment, i així va quedar palès amb els fet del 23-F, que van ser la culminació d'aquestes dificultats. El PSOE vivia la crisi que més tard el va dur a la dimissió i tornada del secretari general, Felipe González. Quan aquest partit va accedir al Govern, caducaven els tres anys de transició en el plantejament de l'acord econòmic, però de cap manera Felipe González volia aparèixer com a menjacapellans, com s'havia esgrimit en la campanya electoral que li donà la victòria, per tant, es quedaren igual (1982). El PCE sabia prou bé que, per a un ampli sector de la societat espanyola, era encara el llop disfressat d'anyell; les controvèrsies per la supressió d'inscripcions a les parets de les esglésies i la pugna per la retirada de símbols anteriors mantenia la tensió a flor de pell de la societat. L'amalgama que s'havia format entorn d'AP estava molt vinculada als sectors catòlics integristes –bisbes, clergues i laics– que no volien renunciar de cap manera a una situació de privilegi ni a fer marxa enrere en el que havia significat el nacionalcatolicisme. Cal no oblidar, al mateix temps, que Pau VI havia mort l'agost del 1978, i que en aquests anys el papa ja era Joan Pau II, més afí al concepte d'Església com a societat perfecta –com havia defensat a la comissió teològica prèvia al Concili–. El nunci Dadaglio, l'home que havia pugat per aconseguir un episcopat nou per la via dels bisbes auxiliars –el nomenament dels quals no estava sotmès al concordat–, i a qui no va ser atorgat el cardenat, com era costum amb els nuncis a Espanya, va ser rellevat per l'anodí mossèn Innocenti (1980).

D'aquesta manera, han passat quasi vint-i-cinc anys i sens dubte l'experiència hauria de fer convenient un replantejament que ajudés a reubicar l'Església catòlica i, també és clar, a millorar l'estabilitat cívica i social.

Joan Bada
Universitat de Barcelona